

ЕКЗИСТЕНЦІАЛИ САМОТНОСТІ, ВІДЧУДЖЕННЯ, ВІДЧАЮ В МАЛІЙ ПРОЗІ Л. ПАХАРЕВСЬКОГО

У статті проаналізовано філософські інтенції епохи декадансу; розглянуто особливості сюжетно-композиційної організації малої прози Леоніда Пахаревського, що відтворюють психологічні проблеми відчуження людини й оточення, абсурдності існування; окреслено погляди вчених Т.Гундорової та І.Денисюка щодо формотворчих особливостей модерністської прози.

Ключові слова: алогічність, трагізм, екзистенційність, гра-буття, буття-абсурд.

Концепції буття-абсурду і буття-гри зумовлені ідеєю «смерті Бога» та актуалізацією екзистенційних ідей на межі ХІХ – ХХ століть. У свідомості митців уже визрівають філософські погляди, які пізніше будуть сформульовані А. Камю в його «Есе про абсурд». Уже в цей період у багатьох творах художньо моделюється ситуація «закинутості» в життя – такі умови, в яких об’єктивна дійсність не просто протиставляється пориванням героя, а ставить під сумнів саму доцільність його життя [3, 41]. Модерністське художнє мислення, демонструючи множинність світоглядних моделей, ставило під сумнів культивовані народництвом ідеали і пріоритети. Життя вже не мислиться як реалізація божественного задуму – чільна роль у ньому належить випадкові, позитивістський погляд на світ поступається місцем трагічному світосприйняттю. Психологічні проблеми відчуження людини й оточення, абсурдності існування визначають не лише змістовий рівень творів, а й позначаються на їхній формі: якщо у реалістичній прозі структура відбиває логічну формулу причинно-наслідкових зв’язків, то у модерних творах саме відсутність

причинно-наслідкових зв'язків у сюжетно-композиційній організації актуалізує алогічність й абсурдність зображуваного. Характеризуючи такі тенденції у малій прозі кінця XIX – початку XX ст., І. Денисюк зазначає: «Це модерністська тривога, жах, обсесія, трагічний нонсенс буття, цей понурий, абсурдний, нелогічний світ аналогічний світові з творчості Ф. Кафки й інших модерністів. Загублена у хаосі випадковостей людина проймається жаским почуттям відчуження» [6, 240]. Мала проза Л. Пахаревського якнайповніше відображає таке світосприйняття. Його герої – здебільшого невлаштовані в суспільстві люди; вони перебувають на маргінесі життя; їм притаманне відчуття абсурдності власного існування, переживання почуттів відчуження, самотності; їх більше не задовольняє ідея жертвності, служіння народові; вони прагнуть «нової віри», але ще неспроможні сформулювати для себе її постулати.

Нереалізована «маленька людина» переживає ряд екзистенційних почуттів: сум, безнадію, розпач. Так, «сентиментальний смуток» Луки Щербатого («Сентиментальне оповідання») «обертається в розпач, в жалі невсипущі» [10, 533]. Абсурдність існування Луки Щербатого виявляється у відсутності сенсу «тут і тепер», у відчуженні й самотності серед людей. Справжнім героєм є лише у своїх спогадах про минуле, у якому була «дівчина з-над синього моря», у якому переживалися світлі почуття, що надавало життю сенсу: «І згадати про те минуле в своєму житті щербатій душі тепер так боляче і разом так хороше..., бо справді від тієї згадки тепліше стає на душі і сміливішає вона...» [10, 534]. Абсурдність буття людини унеможлиблює її щастя: кохання Луки Щербатого до Ньюти було лише «моментом краси», якому «немає вороття» [10, 542]. Трагізм існування людини увиразнюється ідеєю швидкоплинності життя, тлінності краси, неможливості довготривалих щастя, радості. Усвідомлення цього породжує відчай, який змінюється почуттям байдужості, що є ознакою абсурдного буття: «Їдучи самотою назад, поет знав, що Ньюта не прийде і

не вернеться до нього... Почував се, і не жаль було її... і вмирать не хотілось... Була собі така велика радість, а далі велике горе... А тепер ні горя, ні радості...» [10, 543].

Відчуження від оточення, спричинене образою й нерозумінням, переживає Аполон Курка – герой твору «Дівчина». Чоловік намагається втекти від жорстокої дійсності, в якій «люди забули красу, потушили в собі святий огонь, загрузли в болоті і плодять на світ недолюдків» [7, 20]. Своєрідною втечею від реальності, а також від самотності, для героя були відвідини опери: «Любив він тоді ходити до опери й слухати там музику, що каже про рясно-золоті краї, де немає довгих вечорів, де горить вічна весна й дихають пахощами рослини» [190, 19]. Аполон Курка живе автоматичним, абсурдним життям, адже умови існування й оточення не сприяли реалізації його мрій та прагнень, а тому він «акуратно робив» [7, 20] все те, що робили й інші. Справжнім герой є лише у внутрішньому світі, у якому виношував задум написати «драму сірого життя, яка-б вжахнула людей» [7, 20], та в якому жили вірші «про потушений огонь душі» [7, 20—21]. Сповідь Шури руйнує віру героя в існування прекрасного: «Аполон Калістратович похилив голову на руки і почував, що вся ця мерзота пече йому душу, роздягає всі його найсвятіші думки і виводить без сорому на глум вселюдський... – Як же я тепер на світі житиму? Шуро? У мене ж віри ніякої нема вже? – Ти в мене вірив? – І в тебе, і в те, що є на світі люди, а тепер бачу, що нема нічого. Сама за себе брехня» [7, 29; 31]. Розчарування й зневіра Аполона Курки змінюються, як і в героя «Сентиментального оповідання», почуттям байдужості, що вказує на втрату сенсу життя : «Мені тепер однаково.., тепер мені байдуже. Убили мою душу живу... Однаково» [7, 32].

Людина, позбавлена моральних орієнтирів, а часом – і вибору, починає сприймати життя як абсурд, а отже, перестає ставитися до нього серйозно. У новелі «Дві радості» є епізод зустрічі героя-студента з

жебраком, який виголошує своє життєве кредо: «І я був студентом, а тепер плюю на все з висоти абсурда, в “океанЪ мыслей” плаваю...» [8, 31]. Ідея абсурдності буття звучить і в словах студентового товариша Семена. Семен, скептик і «завзятий книжник», є антиподом героя-оповідача, тонкої, життєрадісної натури, здатної бачити красу кожної миті життя. Л. Пахаревський вкладає у уста Семена одну з провідних тез декадансу – про минущість усього живого: «Запал пройде. Очі потухнуть. Дівчата поїдуть собі десь до синього моря. Душу окрадуть люде. Витовче проза життя всі квіти надій – і тільки вічна наука спокійно царюватиме над усім. Невмируща, холодна – вона підрахує твої радості й жалі твої, напише статистичну табличку й оддасть до друкарні: дивіться, молоді очі, як в’януть ваші радощі» [8, 31].

Екзистенційним світовідчуттям, притаманним декадансу, пронизане оповідання «Страждання». Відтворюючи психологічний стан людини, яка болісно переживає смерть дружини, письменник акцентує увагу на почуттях відчаю, відчуження, на процесі усвідомлення трагізму буття. Першоособовий наратив сприяє максимальному розкриттю внутрішнього світу героя, який, переживаючи трагічну подію, відчуває себе «маленьким створінням», яке покинули люди, Бог, крику болю якого ніхто не чує: «Я потопаю, захлинаюсь. Нужденим голосом кричу, взиваю: «хто чує, хто серце ще має?» Та, видко, не чують мене ані небо, ні люде, ні Бог їх Великий. Я гину, топлюся. Не чуєте?» [9, 154]. Герой сприймає смерть дружини як Божу несправедливість: «Кому заважала Настя? Кому боліло од нашого щастя? Так ні ж! Розбить його внівець, урвать молоде життя... і зоставить мене самого на світі, неначе на глум, без неї... такого ж життя безглузлого, сліпого ніхто не має права давати людині, «вищій істоті!» Ми живемо на те тільки, щоб очі смерті клятої, лихої вишукували нас у темряві оцій могильній і наймолодших, найрадісніших, найдужчих кидали в свою безодню навісну...» [9, 157—158]. Саме проти алогізму людського

існування спрямований бунт героя (у контексті екзистенціалізму бунт розглядається як один із чинників подолання абсурду): «... бунт повстав зараз у всій моїй істоті... – За віщо? Кому потрібна була оця кара тяжка? Великий, чи чуєш?» [9, 155— 156].

Герой почувається сам на сам із своїм стражданням, відчуває самотність, відчай, відчуження, а, відтак, втрату сенсу життя: «Одчаєм, страшним і чорним, як ніч оця клята, сповняється все, що єсть у мені живого. Кричить моя кров. Нема відповіді, нема поради. Холодно, пустою стало все, світ увесь мертвий, ... скільки ще тинятись з покаліченою душею я мушу?» [9, 156; 158]. Психологічно переконливо письменник відтворює емоції людини, яка не здатна покійно сприйняти трагедію, а прагне знайти пояснення тому, що сталося, і, як наслідок, крізь призму власного страждання осмислює глибокий трагізм людського існування. У дусі філософії екзистенціалізму відтворена діалектика внутрішнього світу: герой відчуває свою покинутість, мізерність, безпомічність у холодному й байдужому світі, де велике страждання маленької людини – ніщо: «... тисну собі голову руками, кричу свої прокляття, та кому? Однаково, щоб не було те, що тягарем повисло над усім світом, усім життям рухливим, прекрасним, гордим життям і глузує з моєї правди, з мене, розумного створіння, “царя усій природі!”» [9, 159].

Життя, що позбавлене мети й сенсу, іноді виявляє свою іншу якість – воно перетворюється на ігровий простір, вийшовши за межі сфери «серйозного», стає джерелом парадоксального оптимізму: «Аби вміти хоч з “висоти абсурду” сміятись над життям, коли воно захоче одняти в тебе твою останню радість і зірвати останній листочок з голого дерева, і гратись з життям можна» [8, 32]. У такому перетворенні життєвої реальності на простір гри полягає новаторство Л. Пахаревського. Це одна з граней процесу руйнування реалістичного канону, що тяжів до максимально об'єктивного відтворення дійсності, адже «гра не є

“звичайне” чи “справжнє” життя. Це радше вихід із рамок “справжнього” життя в тимчасову сферу діяльності, де панують її власні закони» [1, 15]. Власне, гра і є тим «моментом краси», який стає сенсом існування для зневіреної людини. Й. Гейзінга, який у своїй книзі «Homo Ludens» розглядає феномен гри з історичної, а не науково-психологічної точки зору, наголошує на нематеріальній, антиутилітарній природі цього дійства, що «відбувається у своїх власних часових та просторових межах відповідно до певних установлених правил, у певному порядку» [1, 20]. Моделювання ігрового простору в літературному творі встановлює власне естетичні принципи осягнення дійсності, що є однією з провідних ознак модернізму. «Момент краси» важить більше за «звичайне», буденне життя, він надає сенсу самому існуванню героя, проживанню ним «довгого ряду сірих днів». У новій системі цінностей, яку, подібно до своїх старших і молодших сучасників, вибудовує Л. Пахаревський, гра, «момент краси» важать більше, ніж об’єктивна реальність. «Гра обертається серйозним, а серйозне – грою. Гра може підійматися до верховин прекрасного й священного, лишаючи серйозне далеко внизу» [1, 15].

ЛІТЕРАТУРА

1. Берковський Н. Новітня німецька література : натуралізм — імпресіонізм — експресіонізм / Н. Берковський // Критика. — 1930. — Ч. 7—8 . — С. 103—124.
2. Гейзінга Й. Homo Ludens / Й. Гейзінга. — К. : Основи, 1994. — 290 с.
3. Гундорова Т. Фрідріх Ніцше й український модернізм / Т. Гундорова // Слово і час. — 1997. — № 4. — С. 29—36.
4. Гундорова Т. Проявлення слова : Дискусія раннього українського модернізму. Постмодерна інтерпретація / Т. Гундорова. — Л. : Літопис, 1997. — 297 с.

5. Денисюк І. О. Розвиток української малої прози ХІХ—ХХ ст. — К. : Вища шк., 1981. — 213 с.
6. Денисюк І. О. Розвиток української малої прози ХІХ — початку ХХ століття / І. Денисюк. — Л. : Науково-видавниче товариство «Академічний експрес», 1999. — 268 с.
7. Пахаревський Л. Дівчина // Оповідання. Книжка 3. / Л. Пахаревський. — К. : Вік, 1913. — С. 17—33.
8. Пахаревський Л. Дві радості // Пожовкле листя. / Л. Пахаревський. — К. : З друкарні 1-ої Київської друкарської спілки, 1911. — С. 25—32.
9. Пахаревський Л. Страждання // Оповідання. Книжка друга. Видання друге. / Л. Пахаревський — Черкаси : Сіяч, 1918. — С. 154—161.
10. Українська новелістика кінця ХІХ — початку ХХ століття : Оповідання. Новели. Фрагментарні форми (ескізи, етюди, нариси, образки, поезії в прозі) / упоряд. і прим. Є.К. Нахліка ; вступ. ст. І.О. Денисюка ; ред. Н.Л. Калениченко. — К. : Наук. думка, 1989. — 688 с.
11. Фащенко В. У глибинах людського буття : Літературознавчі студії / В. Фащенко. — Одеса : Маяк, 2005. — 640 с.

АЛЕКСАНДРОВА Г. М.

ЕКЗИСТЕЦІАЛИ ОДИНОЧЕСТВА, ОТЧУЖДЕНИЯ, ОТЧАЯНИЯ В МАЛОЙ ПРОЗЕ Л.ПАХАРЕВСКОГО

В данной статье проанализированы философские интенции эпохи декаданса; рассмотрены особенности сюжетно-композиционной организации малой прозы Леонида Пахаревского, отражающие психологические проблемы отчуждения человека и окружения, абсурдности существования; очерчены взгляды ученых Т.Гундоровой и И. Денисюка относительно формообразующих особенностей модернистской прозы.

Ключевые слова: алогичность, трагизм, экзистенциальный, игра-бытие, бытие-абсурд.

OLEXANDROVA H.

**EXISTENTIALS OF LONELINESS, ALIENATION, DESPAIR IN
L. PAKHAREVSKY'S SHORT PROSE**

This article explores the philosophical intentions of decadence era; the peculiarities of composition and plot organization of short prose by Leonid Pakharevsky, that are reflecting the psychological problems of man alienation and environment, the absurdity of existence, are examined; the points of views of such scientists, as T. Hundorova and I. Denysyk on formative features of modernist prose are outlined.

Key words: illogicality, tragic, existential, game of life, absurd being.

Стаття надійшла до редколегії 8.11.2012 р

